

NORBERT ELIAS • Uygarlık Süreci • *CILT 1*
Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler

Inter Nationes (Bonn) katkılarıyla yayımlanmıştır.

Über den Prozeß der Zivilisation I

© 1939, 1969, 1976 Norbert Elias

Bu kitabın ilk baskısı 1939'da Basel'de, Haus zum Falken tarafından *Wandlungen des Verhaltens in den Weltlichen Oberschichten des Abendlandes* başlığıyla yayımlanmıştır.

İletişim Yayınları 615 • Politika Dizisi 33

ISBN-13: 978-975-470-786-1 • ISBN-13: 978-975-470-785-4 (Tk. No.)

© 2000 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1-9. BASKI 2000-2016, İstanbul

10. BASKI 2017, İstanbul

DIZI KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Serap Yeğen

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldrımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935

Mahmutbey Mahallesi, Deve Kaldırım Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

NORBERT ELIAS

Uygarlık Süreci

Sosyo-Oluşumsal ve
Psiko-Oluşumsal İncelemeler

CİLT 1

Batılı Dünyevi Üst Tabakaların Davranışlarındaki Değişmeler

*Über den Prozeß der Zivilisation
Soziogenetische und psychogenetische Untersuchungen*

ERSTER BAND

*Wandlungen des Verhaltens in den weltlichen
Oberschichten des Abendlandes*

ÇEVİREN *Ender Ateşman*

NORBERT ELIAS Yahudi bir ailenin tek çocuğu olarak 1897'de Breslau'da doğdu, 1990'da Amsterdam'da öldü. K. Jaspers, E. Husserl ve R. Höningsswald'ın öğrencisi oldu. A. Weber ve K. Mannheim ile birlikte çalıştı. 1933'te Almanya'dan ayrılarak İngiltere'ye yerleşti. 1954-1962 yılları arasında Leicester Üniversitesi'nin Sosyoloji Bölümü'nde görev yaptı. 1965'te Almanya'ya döndü. Münster, Konstanz ve Aachen üniversitelerinde dersler verdi. 1984'ten sonra Amsterdam'da yaşamaya başladı. 1990'da Amsterdam'daki evinde öldü. 1939'da İsviçre'de yayımlanan *Uygurluk Süreci* uzunca bir süre tanınmayan bir yapıt olarak kaldı. 1969 baskısı da pek dikkat çekmedi, ama kitabın 1976'da Almanya'da yapılan ikinci baskısı, Elias'ın sosyolojinin klasikleri arasına katılmasını sağladı. 1997'de Adorno Ödülü'nü aldı. Yapıtları: *Engagement und Dinstanzierung* (1983), *Über die Zeit* (1984, Türkçesi: *Zaman Üzerine*, çev. Veysel Atayman, Ayrıntı, 2000), *Studien über die Deutschen* (1989), *Etablierte und Außenseiter* (1990), *The Symbol Theory* (1991), *Mozart Zur Soziologie eines Genies* (1991, Türkçesi: *Mozart Bir Dahinin Sosyolojisi Üzerine*, çev. Yeşim Tükel, Kabalcı, 2000).

“Uygarlık ... henüz tamamlanmamıştır.”

[Holbach, *Système Sociale*, 1774]

İÇİNDEKİLER

<i>Giriş</i>	9
<i>Önsöz</i>	61
BİRİNCİ KISIM	
“Uygarlık” ve “Kültür” Kavramlarının Sosyo-Oluşumu Üzerine	71
BİRİNCİ BÖLÜM	
“Kültür” ve “Uygarlık” Karşıtlığının Almanya’daki Sosyo-Oluşumu	73
1. Giriş.....	73
2. “Uygarlık” ve “Kültür” Karşıtlığının Gelişimi Üzerine.....	78
3. Almanya’da Saray Anlayışına İlişkin Örnekler.....	82
4. Almanya’da Orta Tabaka ve Saray Soyluları.....	89
5. Alman Orta Tabaka Aydınlarının Saraylılara Karşı Tavrılarına İlişkin Yazınsal Örnekler.....	96
6. “Kültür” ile “Uygarlık” Karşıtlığında Toplumsal Çelişkilerin Gerilemesi ve Ulusal Çelişkilerin Ön Plana Çıkışı.....	104
İKİNCİ BÖLÜM	
“Civilisation” Kavramının Fransa’daki Sosyo-Oluşumu	111
1. Fransızca “Uygarlık” Kavramının Toplumsal Oluşumu Üzerine.....	111
2. Fizyokratizmin Sosyo-Oluşumu ve Fransız Reform Hareketi Üzerine.....	118

İKİNCİ KISIM

İnsan Davranışlarının Özel Bir Değişim Biçimi Olarak Uygarlık	131
1. "Civilité" Kavramının Tarihsel Gelişimi	133
2. Ortaçağ'da Davranış Biçimleri	142
3. Rönesans Döneminde Davranışlardaki Değişiklik Sorunu	155
4. Sofradaki Davranışlar Üzerine	175
<i>Bölüm I: Örnekler</i>	175
<i>Bölüm II: Sofra Adabı Konusundaki Alıntılar Üzerine Düşünceler</i>	
<i>I. Grup: Alıntısı Yapılan Yapıtların Hitap Ettiği Toplumlar Hakkında</i>	193
"Courtoisie" ve "Civilité" Kavramlarının Yükselişi ve Gerileyişi Üzerine	196
Yemek "Uygarlığı"ndaki Dönemeçler	199
Konuşmanın Sarayda Biçimlenişi Üzerine	204
İnsanların Hangi Davranışları "Kötü", Hangilerini "İyi" ya da "Güzel" Olarak Değerlendirdiklerine İlişkin Gerekçeler Üzerine	210
<i>Bölüm II: Sofra Adabıyla İlgili Alıntılar Üzerine Bazı Düşünceler</i>	214
2. Grup: <i>Etin Yenilişi Üzerine</i>	214
Sofrada Bıçak Kullanma Alışkanlığı Üzerine	220
Sofrada Çatal Kullanma Alışkanlığı Üzerine	225
5. Doğal İhtiyaçlarla İlgili Tavırlardaki Değişimler	229
<i>Bölüm I: Örnekler</i>	229
<i>Bölüm II: Örnekler ve Bu Değişimler Üzerine Birkaç Not ve Genel Düşünceler</i>	235
6. Sümkürmek Üzerine	247
<i>Bölüm I: Örnekler</i>	247
<i>Bölüm II: Sümkürmekle İlgili Alıntılar Üzerine Bazı Düşünceler</i>	252
7. Tükürmek Üzerine	258
<i>Bölüm I: Örnekler</i>	258
<i>Bölüm II: Tükürmekle İlgili Alıntılar Üzerine Bazı Düşünceler</i>	262
8. Yatak Odasındaki Davranışlar	267
<i>Bölüm I: Örnekler</i>	267
<i>Bölüm II: Örnekler Hakkında Bazı Düşünceler</i>	269
9. Erkek ile Kadın Arasındaki İlişkilere Bakışın Değişmesi	277
10. Saldırganlık Duygusundaki Dönüşümler	307
11. Bir Şövalyenin Yaşamı	324
<i>Dizin</i>	343

Giriş

I

Bugün duygular ve bunların denetimi üzerine düşünmek ve bir kuram geliştirmek istenince, ampirik malzeme olarak, genellikle gelişmiş toplumların çağdaş insanı üzerinde yapılan gözlemler yeterli görülür. Özel bir toplumsal gelişim aşamasında bulunan bir topluma, içinde yaşanılan, burada ve şimdi gözlemlenebilen bir topluma ait insanların duyguları ve denetim yapıları üzerine yapılacak araştırmaların, üzerinde çok fazla düşünülmeksizin, her toplumda rastlanabilen insan duyguları ve denetim yapıları için de geçerli olacağı kabul edilir. Oysa, duygu denetim modelleri ve standartlarının, farklı gelişim aşamalarındaki toplumlarda, hatta aynı toplumun değişik katmanlarında farklılık gösterebileceğine ilişkin görece kolay gerçekleştirilebilen sayısız gözlemlerde bulunmak mümkündür. İster Avrupa ülkelerinin yüzyıllar boyunca süren gelişimlerine, ister dünyanın diğer bölgelerindeki “gelişmekte olan ülkeler”in gelişimlerine ait sorunlar incelenirse, belirli bir yöne doğru ilerleyen ve adına “gelişim” denilen bu tür uzun süreli toplumsal dönüşümler sonucunda, özellikle insan deneyimlerinin, insan davranışlarındaki duyguların ve bireysel duygula-

rın dışsal ve içsel baskılanıma bağlı olarak düzenlenişinin ve bütün bunların sonucunda bir anlamda insanın tüm görüşlerine ilişkin yapının belirli bir yöne doğru nasıl ve neden değiştiği sorusuna yol açan gözlemlerle her zaman karşılaşılır. Bu tür dönüşümler günlük dilde, insanın kendi toplumuna ait insanların eskiye göre “uygarlaştığı”, başka toplumlara ait insanların ise “daha az uygarlaştığı”, hatta “barbarlaştığı” yolundaki sözlerle ifade edilir. Bu tür sözlerin altında yatan yargılar oldukça belirgindir. Ancak bu sözlerin dayandırıldığı nesnel gerçekler yeterince belirgin değildir. Bu durum kısmen, sosyolojik araştırmanın bugün ulaştığı düzey ile, kişilik yapılarının ve özellikle duyguların düzenlenişine ilişkin uzun süreli dönüşümler üzerine ampirik incelemeler yapılmasının oldukça zor olmasına bağlıdır. Bugünkü sosyoloji, görece daha kısa süreçlerle ya da yalnızca toplumların belirli bir andaki durumuna ilişkin sorunlarla ilgilenmektedir. Toplumsal yapıların ve buna bağlı olarak kişilik yapılarının uzun süreli dönüşümleri neredeyse hiç gözönüne alınmamaktadır.

Aşağıdaki incelemelerde bu tür uzun süreli süreçler ele alınmaktadır. Farklı süreç tipleriyle ilgili vereceğimiz kısa bilgiler, bu süreçlerin daha kolay anlaşılmasını sağlayacaktır. İlk olarak, toplumsal yapı dönüşümlerinin temel olarak iki yönü bulunduğu söylenebilir: Giderek artan ayrımlaşma ve bütünleşme yönündeki yapı dönüşümleri ile giderek azalan ayrımlaşma ve bütünleşme yönündeki yapı dönüşümleri... Buna ek olarak üçüncü bir toplumsal süreç tipi daha vardır ki, bu süreçte de bir toplumun yapısı ya da bu yapıya ait öğelerin bazıları dönüşüme uğrar, ancak bu dönüşümün ayrımlaşma ve bütünleşme üzerinde ne artırıcı ne de eksiltici bir etkisi vardır. Son olarak da, toplumsal yapıyı değiştirmeyen dönüşümler olabilir. Böylece bir sınıflandırma, sözü edilen dönüşümlerin karmaşıklığını tam olarak açıklamaya yetmez; çünkü çok değişik karışık tipler vardır ve hatta bir toplumda aynı anda karşıt yönlere doğru ilerleyen dönüşümlere ve dönüşüm tiplerine rastlamak mümkündür. Ancak, aşağıdaki incelemelerin hangi tür sorunlarla ilgilendiğini göstermek amacıyla yapılan bu açıklamalar şimdilik

yeterli görünmektedir. Birinci ciltte, belirli toplumlara ait insanların duygu ve denetim yapılarındaki uzun süreli dönüşümlerin, kuşaklar süresince tek ve belirli bir yöne doğru ilerlediğine ilişkin dağıtık gözlemlerin güvenilir kanıtlara dayandırılıp dayandırılmayacağı ve gerçeğe uygunluğunun gösterilip gösterilemeyeceği sorunu ele alınmaktadır. Yani ilk cilt, toplumsal inceleme adımlarını ve inceleme sonuçlarının betimlenmesini kapsamaktadır ki, bunun fiziksel doğa bilimlerinde en iyi bilinen karşılığı deney ve sonuçtur. Bu cilt, yukarıda açıklanan soruların yöneltildiği ve henüz incelenmemiş gözlem alanında gerçekten neler olduğunun açıklanması, keşfi ve gerçek bağlantıların bulunması ve bunların tespitine adanmıştır.

İnsanların duygu ve denetim yapılarındaki, kuşaklar boyunca tek ve belirli bir yöne, yani (kısaca belirtmek gerekirse) denetimlerin farklılaşma ve sabitleşme yönüne doğru süren bir dönüşümün varlığının kanıtlanması başka bir soruyu da gündeme getirir: Kişilik yapılarında görülen bu tür uzun süreli dönüşümlerin, aynı şekilde belirli bir yöne, yani daha üst düzeyde bir toplumsal ayrışma ve bütünleşme yönüne doğru ilerleyen uzun süreli toplumsal yapı dönüşümleriyle ilişkilendirilmesi mümkün olabilir mi? Bu sorunlar ikinci ciltte ele alınacaktır.

Uzun süreli, tek ve aynı yöne doğru ilerleyen toplumsal yapı dönüşümlerinin incelenmesi için gerekli ampirik belgelerin eksik olduğu görüldü. Bu nedenle, incelemelerin ikinci cildinin bir bölümünün de bu değişik tip gerçeklik bağlantılarının yeniden bulunması ve açıklanmasına ayrılması gerekti. Bir üst düzeydeki ayrışma ve bütünleşmeye doğru ilerleyen tüm toplumsal yapı dönüşümleri, acaba güvenilir ampirik belgeler yardımıyla kanıtlanabilir miydi? Bunun mümkün olabileceği sonucuna varıldı. İkinci ciltte ele alınan devletin oluşum süreci bu tür yapı dönüşümlerine ait bir örnek olarak sunulmuştur.

Son olarak, uygarlık kuramına ilişkin geçici bir taslak bağlamında, insanın kişilik yapısındaki ve duygu denetimlerindeki ayrışma ve sabitleşme yönündeki uzun süreli dönüşümler ile insanların kendi aralarında gerçekleştirdikleri oluşumların, daha üst düzeyde bir ayrışma ve bütünleşme yönündeki,